

Klotško Małgorzata, Walewska-Zielecka Bożena, Olejniczak Dominik, Skonieczna Joanna. Wiedza i deklarowane postawy rodziców wobec szczepień ochronnych dla dzieci w Warszawie i Tallinie = Knowledge and declared attitude of parents to protective vaccination for children in Warsaw and Tallin. Journal of Education, Health and Sport. 2015;5(12):89-98. ISSN 2391-8306. DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.35011>
<http://ojs.ukw.edu.pl/index.php/johs/article/view/2015%3B5%2812%29%3A89-98>
<http://pbn.nauka.gov.pl/works/676933>
Formerly Journal of Health Sciences. ISSN 1429-9623 / 2300-665X. Archives 2011–2014
<http://journal.rsw.edu.pl/index.php/JHS/issue/archive>

Deklaracja.

Specyfika i zawartość merytoryczna czasopisma nie ulega zmianie.
Zgodnie z informacją MNIŚW z dnia 2 czerwca 2014 r., że w roku 2014 nie będzie przeprowadzana ocena czasopism naukowych; czasopismo o zmienionym tytule otrzymuje tyle samo punktów co na wykazie czasopism naukowych z dnia 31 grudnia 2014 r.

The journal has had 5 points in Ministry of Science and Higher Education of Poland parametric evaluation. Part B item 1089. (31.12.2014).

© The Author (s) 2015;

This article is published with open access at Licensee Open Journal Systems of Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Poland and Radom University in Radom, Poland Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author(s) and source are credited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.

The authors declare that there is no conflict of interests regarding the publication of this paper.

Received: 25.09.2015. Revised 25.10.2015. Accepted: 08.12.2015.

WIEDZA I DEKLAROWANE POSTAWY RODZICÓW WOBEĆ SZCZEPIEŃ OCHRONNYCH DLA DZIECI W WARSZAWIE I TALLINIE

KNOWLEDGE AND DECLARED ATTITUDE OF PARENTS TO PROTECTIVE VACCINATION FOR CHILDREN IN WARSAW AND TALLIN

Małgorzata Klotško¹, Bożena Walewska-Zielecka², Dominik Olejniczak²,
Joanna Skonieczna²

¹ Absolwentka kierunku Zdrowie Publiczne
Wydział Nauki o Zdrowiu
Warszawski Uniwersytet Medyczny

² Warszawski Uniwersytet Medyczny
Zakład Zdrowia Publicznego
ul. Banacha 1a,
02-097 Warszawa

Adres do korespondencji:
dr hab. n. med. Bożena Walewska- Zielecka
Warszawski Uniwersytet Medyczny
Zakład Zdrowia Publicznego
ul. Banacha 1a,
02-097 Warszawa

Tel: 22 599 21 80
Fax: 22 599 21 81

Słowa kluczowe: szczepienia ochronne, zachowania zdrowotne, Polska, Estonia.
Keywords: vaccination, health behaviors, Poland, Estonia.

Streszczenie

Wprowadzenie

Szczepienia, jako jedno ze szczytowych osiągnięć w medycynie stanowią istotny element realizowania polityki zdrowotnej na szczeblu krajowym i globalnym. Regularne uodparnianie dzieci oraz ludzi dorosłych poprawiło jakość i przedłużyło długość życia. Ponadto szczepienia wyeliminowały ospę prawdziwą oraz przyczyniły się do ograniczenia występowania niektórych chorób takich jak polio, świnki czy tężca. Szczepienia zaliczane są do profilaktyki swoistej pierwszego rzędu, która ma za zadanie wpływać na jeden z trzech elementów łańcucha epidemicznego - na wrażliwą populację.

Material i metody

Material stanowiło 231 osób rodziców dzieci objętych obowiązkowymi szczepieniami ochronnymi w Warszawie i Tallinie. Wśród ankietowanych znalazły się 173 oraz 58 mężczyzn.. Badanie było przeprowadzone przy użyciu komputera CAWI (*ang. Computer-Assisted Web Interview*) oraz metodą papierową PAPI (*ang. Paper nad Pencil Interview*).

Do obliczeń korelacji zastosowano test Chi² zaś za poziom istotności przyjęto wartość 0,05.

Wyniki

Po zastosowaniu metody top2boxes wynika, że w Estonii 30% wierzy w bezpieczeństwo szczepionek, natomiast 70% nie. W Polsce wynik ten kształtuje się odpowiednio na poziomie 38% i 62%.

Po zastosowaniu metody top2boxes wynika, że w Estonii 48% badanych widzi w promowaniu szczepień interes producentów, natomiast 52% nie zgadza się z tym. Natomiast w Polsce na korzyści koncernów wskazuje 59% i 41 % zaprzecza tej teorii.

Po zastosowaniu metody top2boxes okazuje się, że w Estonii 84% badanych popiera dobrowolność szczepień, natomiast 15% jest przeciwnych. Natomiast w Polsce jest 65% zwolenników dobrowolności szczepień i 35 % jej przeciwników.

Wnioski

Rodzice w Estonii i Polsce są świadomi zalet wypływających ze szczepienia dzieci. Może świadczyć o tym udzielenie przez większość ankietowanych pozytywnych odpowiedzi na pytanie 1,2 i 3. Niestety większość z nich nie posiada wiedzy na temat największego osiągnięcia szczepień jakim jest eradykacja ospy prawdziwej w 1980 roku. Może to świadczyć o braku informacji na ten temat ze strony instytucji zajmujących się ochroną zdrowia jak i samego personelu medycznego, szczególnie lekarzy rodzinnych.

Rodzice dzieci w Polsce i Estonii nie są wystarczająco informowani na temat wpływu szczepień na zdrowie dziecka. Świadczy o tym zaznaczenie przez większość respondentów pozytywnych odpowiedzi na pytanie 4, 5, i 6. W celu poprawy tej sytuacji należy edukować społeczeństwo poprzez rzetelne kampanie społeczne. Bardzo dużą rolę powinien odgrywać tutaj personel medyczny, a szczególnie położne, lekarze rodzinni i pediatrzy.

Abstract

Introduction.

Vaccination as one of the top achievements in medicine is an important part of implementing health policy at the national and global levels. Regular immunization of children and adults improved quality of life and extended its expectancy. In addition, inoculation eliminated smallpox and have contributed to reducing the incidence of certain diseases such as polio, mumps and tetanus. Vaccination is classified as specific first order prevention which affects one of the three components of an epidemic chain - the sensitive population.

Material and methods

The material consisted of 231 persons (parents of children) covered by the mandatory vaccinations in Warsaw and in Tallinn (Estonia). Among those surveyed were 173 and 58 men. The study was conducted using a computer CAWI (Computer-Assisted Web Interview) approach and paper PAPI (Paper on Pencil Interview) one.

For the calculation of correlation a Chi test was used, and a level of significance was set at 0.05.

Results

After applying the top2boxes method following results appeared.

In Tallinn 30% of respondents believe in the safety of vaccines, while 70% do not. In Warsaw, these results are respectively 38% and 62%.

When it comes to promoting of vaccination there are 48% of respondents in Estonia who see the interest of vaccine producers in its promoting, while 52% of them disagree with that. Whereas in Poland 59% of them are for the benefit of corporations and 41% deny this theory.

Differences are seen in regard of the voluntary vaccination. It appears that in Estonia there are 84% of respondents who support its voluntariness, while 15% are opposed. In Poland it is 65% as proponents of vaccination voluntariness and 35% as opponents of it.

Conclusions

Parents in Estonia and Poland are aware of the advantages arising from the vaccination of children. It may indicate from positive responses to the initial three questions of the majority of respondents. Unfortunately most of them do not have knowledge about the greatest achievement of vaccination which is the eradication of smallpox in 1980. This may indicate a lack of information from the institutions dealing with the health care and the medical staff, especially family doctors.

Parents of children in both countries are not sufficiently informed about the impact of vaccination on the health of the child. Evidence of this is selection of positive answers to following three questions by the majority of respondents. In order to improve this situation should educate the public should be educated by reliable social campaigns. A very big role here should be played by medical personnel, particularly midwives, family doctors and pediatricians.

Wprowadzenie

Szczepienia, jako jedno ze szczytowych osiągnięć w medycynie stanowią istotny element realizowania polityki zdrowotnej na szczeblu krajowym i globalnym. Regularne uodparnianie dzieci oraz ludzi dorosłych poprawiło jakość i przedłużyło długość życia. Ponadto szczepienia wyeliminowały ospę prawdziwą oraz przyczyniły się do ograniczenia występowania niektórych chorób takich jak polio, świnki czy tężca. Szczepienia zaliczane są do profilaktyki swoistej pierwszego rzędu, która ma za zadanie wpływać na jeden z trzech elementów łańcucha epidemicznego - na wrażliwą populację. Dla każdego społeczeństwa oprócz ochrony indywidualnej uzyskiwanej przez podawanie szczepień, bardzo ważne jest

osiągnięcie odporności zbiorowej (*ang. herd immunity*). Duży odsetek osób zaszczepionych w populacji daje możliwość eliminacji drobnoustroju oraz chroni osoby, które z różnych przyczyn nie mogą być podawane immunizacji. Pożądanym poziomem warunkującym odporność zbiorową to 100% zaszczepionych osobników w populacji. [1,2,3,4,5]

W ostatnim czasie w Polsce i w Europie obserwuje się coraz większą niechęć społeczeństwa i tendencję spadkową odnośnie szczepień ochronnych dzieci. Stanowi to przesłankę to pochylenia się nad tym zagadnieniem oraz nad opracowaniem metod maksymalnego zwiększenia wszczepialności.

Celem niniejszej pracy jest zbadanie postaw rodziców wobec szczepień ochronnych oraz ich wiedzy z tego tematu. Kolejnym założeniem pracy było porównanie postaw rodziców między dwoma krajami Unii Europejskiej - Polską a Estonią.

Materiał i metody

Materiał stanowiło 231 osób rodziców dzieci objętych obowiązkowymi szczepieniami ochronnymi w Warszawie i Tallinie. Wśród ankietowanych znalazły się 173 oraz 58 mężczyzn. Większość respondentów (w sumie 168 osób) zarówno w Tallinie jak i w Warszawie posiadało wykształcenie wyższe. Do wyboru populacji do badania w Estonii zastosowano dobór oparty na dostępności badanych. W Polsce zastosowano dobór celowy. Obydwie metody należą do nieprobabilistycznego doboru próby dlatego nie zawsze można stosować do analizy narzędzia statystyczne. Do lepszego wyrażenia zależności i ukazania otrzymanych wyników użyto metody top2boxes. Badanie było przeprowadzone przy użyciu komputera CAWI (*ang. Computer-Assisted Web Interview*) oraz metodą papierową PAPI (*ang. Paper nad Pencil Interview*). Poziom realizacji próby (*ang. response rate*) w Estonii wynosił 70% natomiast w Polsce wynosił 60%. [6]. Przeprowadzenie badania miało miejsce w Estonii na przełomie lipca i sierpnia 2014 roku zaś w Polsce przypadało na grudzień 2014 i początek stycznia 2015 roku.

Metoda która została wybrana do przeprowadzenia analizy to metoda sondażowa. Metodę tę zazwyczaj stosuje się, gdy badacz chce otrzymać informacje na temat wiedzy, opinii oraz oceny danego zjawiska przez respondentów. Aby osiągnąć zamierzone cele posłużono się techniką sondażu przy użyciu ankiety. Narzędziem użytym była ankieta składająca się z dwudziestu pytań zamkniętych. Pierwsze dziesięć pytań zaczerpniętych zostało z ankiety przeprowadzanej przez Centrum Badań Opinii Społecznej w Warszawie w 2013 roku.

Do obliczeń korelacji zastosowano test χ^2 , zaś za poziom istotności przyjęto wartość 0,05.

Hipotezy:

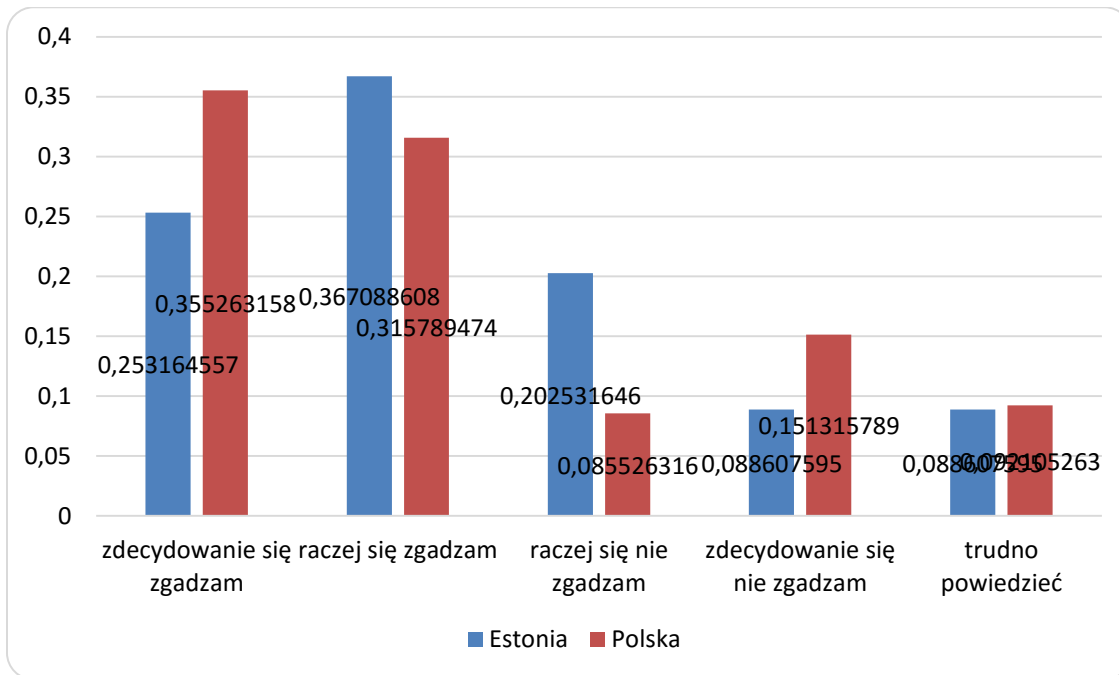
H_0 - Nie istnieje związek między narodowością respondenta, a udzielonymi przez niego odpowiedziami

H_1 - Istnieje związek między narodowością respondenta, a udzielonymi przez niego odpowiedziami

Wyniki

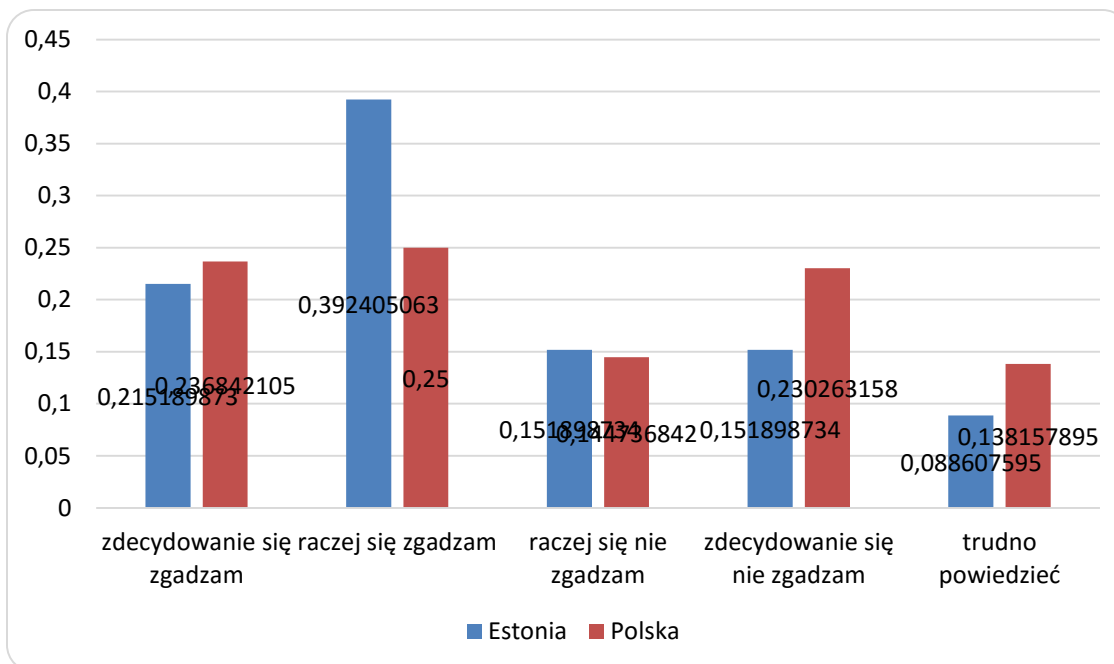
Struktura odpowiedzi na pytanie 1 (przy zastosowaniu metody top2boxes) pokazuje, iż w Estonii 62% badanych zgadza się ze stwierdzeniem o eliminowaniu niektórych chorób przez szczepienia natomiast 38% jest mu przeciwnych. Natomiast w Polsce jest 68% zwolenników i 32 % przeciwników tej teorii. Zważywszy na wagę problemu wyniki badania sugerują dalszą potrzebę informowania o zaletach szczepień ochronnych. Mając na uwadze zmniejszenie występowania lub eliminację występowania niektórych chorób, należy podkreślić rolę profilaktyki pierwszorzędowej w realizacji polityki zdrowia publicznego.

Analiza testem chi-kwadrat nie wskazała na istnienie związku między narodowością respondenta, a jego odpowiedzią na zadane pytanie - $\chi^2(4) = 9,351596055$ i $p = 0,052887575$ przy poziomie istotności 0,05. (95%)

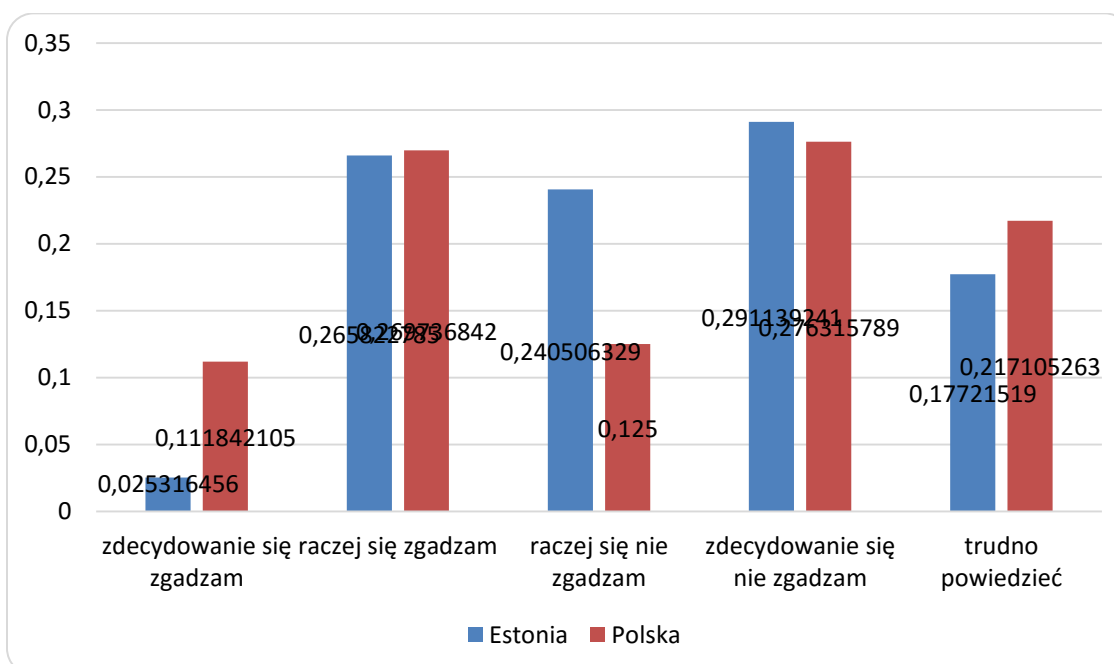
Istotnym elementem badania było zbadanie opinii respondentów na temat największej skuteczności szczepionek w profilaktyce niektórych chorób. Jak pokazuje rycina 2, tu niepokój może budzić dość znaczny odsetek osób, które nie zgadzają, bądź raczej nie zgadzają się z tym stwierdzeniem. Po zastosowaniu metody top2boxes wynika, że w Estonii 61% zgadza się z tą teorią natomiast 39% jest przeciwnych. Natomiast w Polsce jest 49% zwolenników i 51 % przeciwników tej teorii.

Analiza testem chi-kwadrat nie wykazała zależności na istnienie związku między narodowością respondenta, a jego odpowiedzią na zadane pytanie - $\chi^2(4) = 6,275402503$ i $p = 0,179503446$ przy poziomie istotności 0,05.(95%)

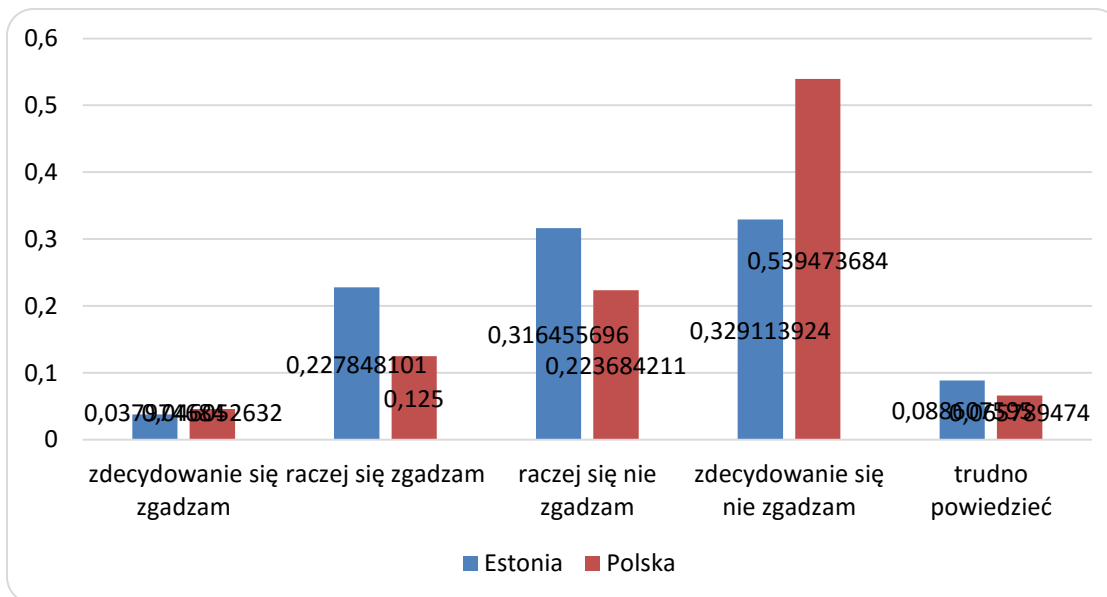
Bezpieczeństwo szczepionek od dawna jest tematem budzącym wiele emocji. Niewątpliwie korzyści wynikające z ich stosowania znacznie przewyższają ewentualne skutki negatywne. Jednak opinia publiczna stale narażona na liczne informacje nie mające charakteru *evidence based* jest podzielona w tej kwestii. Obrazuje to rycina nr 3. Po zastosowaniu metody top2boxes wynika, że w Estonii 30% wierzy w bezpieczeństwo szczepionek, natomiast 70% nie. W Polsce wynik ten kształtuje się odpowiednio na poziomie 38% i 62%.

Analiza testem chi-kwadrat nie wykazała zależności na istnienie związku między narodowością respondenta, a jego odpowiedzią na zadane pytanie - $\chi^2(4) = 9,397667665$ i $p = 0,051892953$ przy poziomie istotności 0,05.(95%)

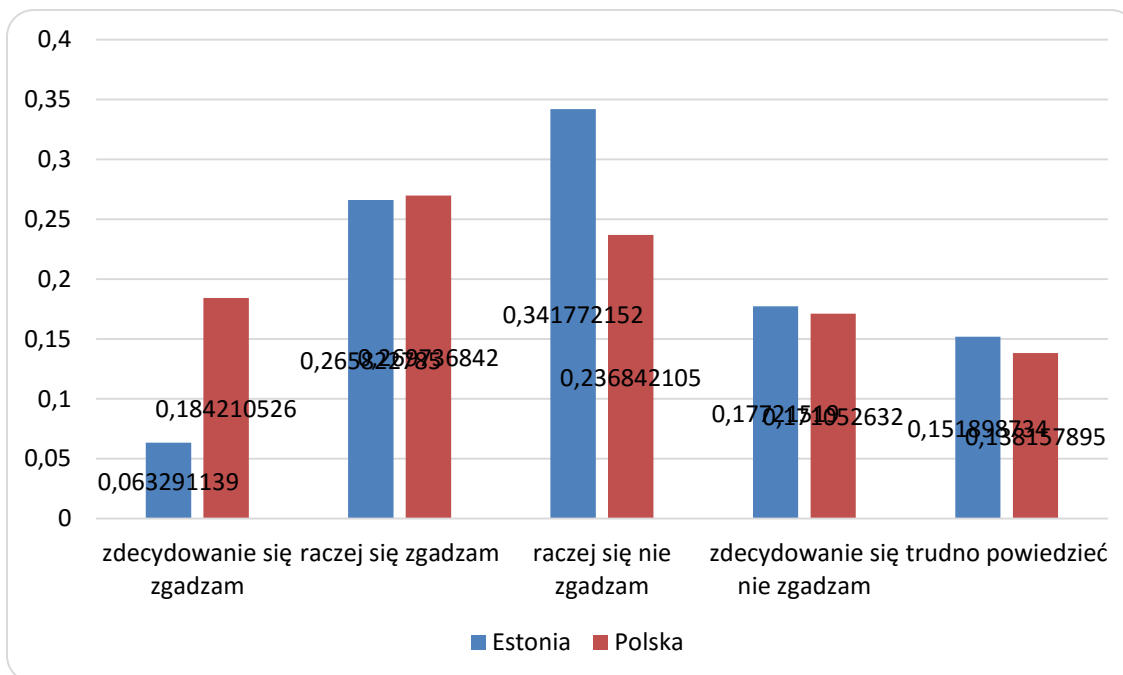
Prawo do informacji jest jednym z podstawowych praw pacjenta. Szczególnie przy wykonywaniu szczepień ochronnych, w związku z mnogością informacji na ten temat, nie zawsze mających pokrycie w literaturze fachowej, pacjent powinien być szczególnie dokładnie informowany o procedurze. Na zapotrzebowanie takie wskazują wyniki zobrazowane na rycinie 4. Po zastosowaniu metody top2boxes wynika, że w Estonii tylko 27% respondentów uważa, że udzielane informacje są wystarczające, natomiast 73%, że nie. W Polsce wynik ten kształtuje się odpowiednio na poziomie 18% i 82 %.

Analiza testem chi-kwadrat wykazała zależność na istnienie związku między narodowością respondenta, a jego odpowiedzią na zadane pytanie - $\chi^2(4) = 10,55076586$ i $p = 0,032104842$ przy poziomie istotności 0,05.(95%)

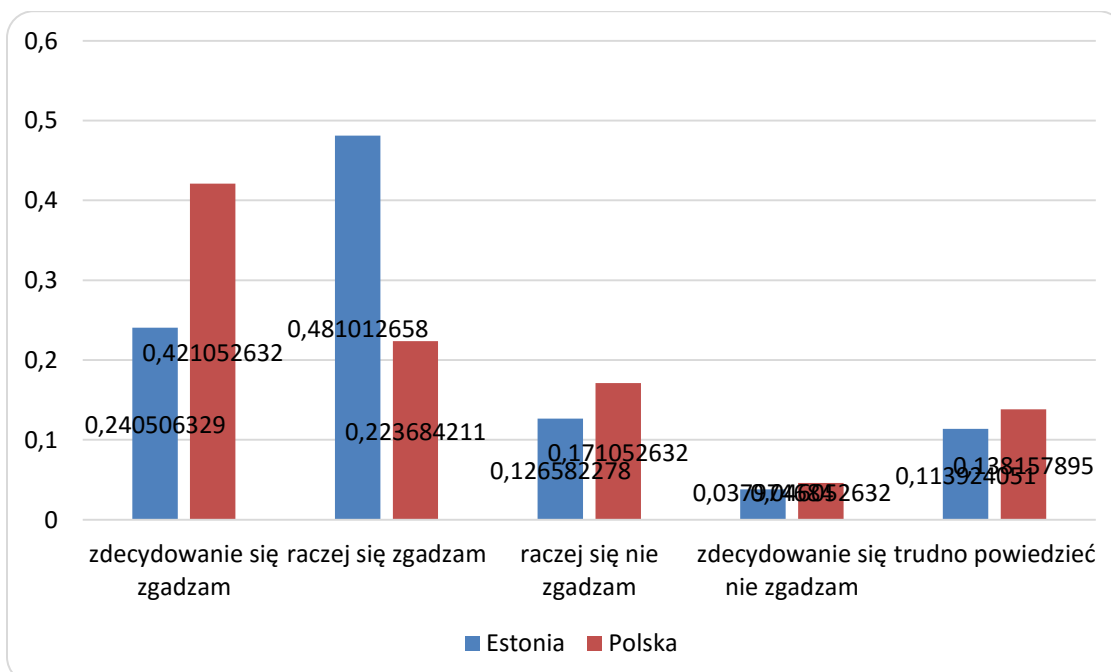
Liczne kontrowersje i teorie związane ze szczepieniami skłaniają nieraz do radykalnych sądów. Rycina nr 5 obrazuje, jak może kształtować się opinia na ten temat, biorąc pod uwagę interes producentów szczepionek. Po zastosowaniu metody top2boxes wynika, że w Estonii 48% badanych widzi w promowaniu szczepień interes producentów, natomiast 52% nie zgadza się z tym. Natomiast w Polsce na korzyści koncernów wskazuje 59% i 41 % zaprzecza tej teorii.

Analiza testem chi-kwadrat nie wykazała zależność na istnienie związku między narodowością respondenta, a jego odpowiedzią na zadane pytanie - $\chi^2(4) = 7,502126002$ i $p = 0,111615582$ przy poziomie istotności 0,05.(95%)

Odnosząc się do sposobu i zakresu informacji udzielanych na temat ewentualnych zagrożeń związanych ze szczepieniem warto przeanalizować wykres nr 6. Struktura odpowiedzi może świadczyć o dość dużym lęku przed skutkami ubocznymi, który może skutkować zaniechaniem stosowania przez niektórych tej formy profilaktyki. Stosując metodę top2boxes można zauważyć, iż skutków ubocznych obawia się 62% badanych Estończyków i 64% badanych Polaków.

Analiza testem chi-kwadrat wykazała zależność na istnienie związku między narodowością respondenta, a jego odpowiedzią na zadane pytanie - $\chi^2(4) = 16,7327036$ i $p = 0,002178262$ przy poziomie istotności 0,05.(95%).

Dość niepokojący może wydawać się pogląd ankietowanych na dobrowolność szczepień- dane obrazuje wykres nr 7. Po zastosowaniu metody top2boxes okazuje się, że w

Estonii 84% badanych popiera dobrowolność szczepień, natomiast 15% jest przeciwnych. Natomiast w Polsce jest 65% zwolenników dobrowolności szczepień i 35 % jej przeciwników.

Analiza testem chi-kwadrat wykazała zależność na istnienie związku między narodowością respondenta, a jego odpowiedzią na zadane pytanie - chi-kwadrat(4)= 13,40492266 i p= 0,009457744 poziomie istotności 0,05. (95%)

Dyskusja

Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) przeprowadziło w 2013 roku badanie dotyczące opinii Polaków na temat szczepień ochronnych. Poniżej przeprowadza się porównanie osiągniętych wyników tego badania z wynikami przeprowadzonych paralelnych sondaży w Warszawie i Tallinnie. Po pierwsze, na twierdzenie dotyczące roli szczepień w wyeliminowaniu poważnych chorób: CBOS- 41%; Warszawa -35%; Tallinn – 25% ankietowanych wykazało aprobatę. Zdecydowanych przeciwników tej teorii jest: według CBOS - 1% ; Warszawa 15%; Tallinn 9% respondentów. [7]

Po drugie na opinie, że szczepienia przynoszą więcej korzyści niż strat twierdząco odpowiedziało: CBOS- 41%; Warszawa -32%; Tallinn – 20% ankietowanych. Zdecydowanych przeciwników tej teorii jest: według CBOS – 3%; Warszawa 18%; Tallinn 15% respondentów. [7]

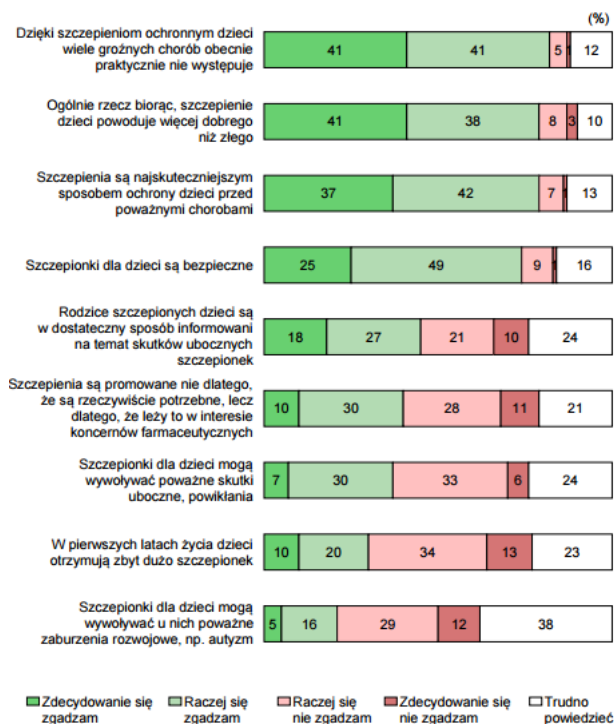
Po trzecie na, teorie która głosi, że szczepienia to najlepsza profilaktyka przed chorobami zakaźnymi : CBOS- 37%; Warszawa -24%; Tallinn – 22% ankietowanych wykazało całkowitą przychylność. . Zdecydowanych przeciwników tej teorii jest: według CBOS - 1% ; Warszawa 23%; Tallinn 15% respondentów. [7]

Po trzecie na twierdzenie dotyczące bezpieczeństwa szczepionek: CBOS- 10%; Warszawa -11%; Tallinn – 2% ankietowanych wykazało aprobatę. Zdecydowanych przeciwników tej teorii jest: według CBOS – 11%; Warszawa 28%; Tallinn 29% respondentów.

Kolejną opinią przedstawioną respondentom było, dostateczne informowanie rodziców na temat skutków ubocznych szczepień ochronnych. Z tą tezą zdecydowanie się zgadza: CBOS- 18%; Warszawa -5%; Tallinn – 4% ankietowanych. Zdecydowanych przeciwników tej teorii jest: według CBOS - 10% ; Warszawa 54%; Tallinn 33% respondentów. [7]

Kolejnym twierdzeniem analizowanym w badaniu jest zysk dla firm farmaceutycznych ze sprzedawanych szczepionek. Z tą teorią zdecydowanie zgadza się według: CBOS- 18%; Warszawa - 18%; Tallinn – 6% ankietowanych. Natomiast zdecydowanych przeciwników tej teorii jest: według CBOS - 10% ; Warszawa 17%; Tallinn 18% respondentów. [7]

Następna przedstawiona opinia to twierdzenie o wywoływaniu poważnych skutków ubocznych przez szczepionki. Ta teorię popiera według : CBOS- 7%; Warszawa - 42%;

Tallinn – 24% ankietowanych. Natomiast zdecydowanych przeciwników tej teorii jest: według CBOS - 6% ; Warszawa 5%; Tallinn 4% respondentów. [7]

Kolejna analizowana opinia przedstawia, że dzieci otrzymują za dużo szczepionek w pierwszych latach swojego życia. Z tym stwierdzeniem zdecydowanie zgadza się według: CBOS- 10%; Warszawa - 37%; Tallinn – 27% ankietowanych. Natomiast zdecydowanych przeciwników tej teorii jest: według CBOS - 13% ; Warszawa 10 %; Tallinn 5% respondentów. [7]

W przedostatnim pytaniu badania pojawiła się opinia, że szczepionki mogą wywoływać zaburzenia rozwojowe. Przychylnych do tej teorii jest według : CBOS- 5%; Warszawa - 26%; Tallinn – 19% ankietowanych. Natomiast zdecydowanych przeciwników tej teorii jest: według CBOS - 12% ; Warszawa 15 %; Tallinn 8% respondentów. [7]

Ostatnie pytanie dotyczyło dobrowolność wykonania szczepień ochronnych. Z tym twierdzeniem zgadza się według: CBOS- 73% ankietowanych uważa, że nie wszystkie szczepienia powinny być dobrowolne, zaś tylko 23 % respondentów jest za całkowitą dobrowolnością. W Warszawie – 52 % i Tallinnie – 68% ankietowanych zdecydowanie popiera dobrowolność szczepień. Natomiast zdecydowanych przeciwników tej teorii jest w Warszawie 14 %; Tallinn 1% respondentów. [7]

Badanie przeprowadzone przez Centrum Badań Opinii Społecznej przedstawia postawy Polaków w bardzo pozytywnym świetle. Większość ankietowanych przychylnie podchodzi do szczepień i ich sposobu wykonywania w Polsce. Różnice między badaniem przeprowadzonym przez Centrum Badań Opinii Społecznej, a powyższym przedstawionym badaniem mogą wynikać z dwóch przyczyn. Po pierwsze dobór próby jaki został zastosowany podczas przeprowadzania badania jak i liczebność próby mogły wpłynąć na otrzymane wyniki badania. Po drugie zauważa się z roku na rok wzrost przeciwników szczepień.

Wnioski

1. Rodzice w Estonii i Polsce są świadomi zalet wpływających ze szczepienia dzieci. Może świadczyć o tym udzielenie przez większość ankietowanych pozytywnych odpowiedzi na pytanie 1,2 i 3. Niestety większość z nich nie posiada wiedzy na temat największego osiągnięcia szczepień jakim jest eradykacja ospy prawdziwej w 1980 roku. Może to świadczyć o braku informacji na ten temat ze strony instytucji zajmujących się ochroną zdrowia jak i samego personelu medycznego, szczególnie lekarzy rodzinnych.

2. Rodzice dzieci w Polsce i Estonii nie są wystarczająco informowani na temat wpływu szczepień na zdrowie dziecka. Świadczy o tym zaznaczenie przez większość respondentów pozytywnych odpowiedzi na pytanie 4, 5, i 6. W celu poprawy tej sytuacji należy edukować społeczeństwo poprzez rzetelne kampanie społeczne. Bardzo dużą rolę powinien odgrywać tutaj personel medyczny, a szczególnie położne, lekarze rodzinni i pediatrzy.

3. Rodzice w Estonii i w Polsce nie znają wpływu szczepień na zdrowie ich dzieci. Świadczyć może o tym, że duża część z respondentów uważa, związek między szczepieniami ochronnymi a autyzmem. Główną rolą w zmianie tej sytuacji można upatrywać w edukacji społeczeństwa przez personel medyczny szczególnie lekarzy.

4. Rodzice w Estonii i w Warszawie posiadają wiedzę na temat podstawowych zasad wykonania prawidłowego szczepienia. Świadczyć o tym może udzielenie prawidłowych odpowiedzi przez większość ankietowanych na pytanie 11, 12 i 17. Może być to dowodem na prawidłowe przeprowadzanie tej procedury medycznej przez personel medyczny w obu badanych krajach.

Piśmiennictwo:

1. Cravetto E (red.). Wielka Encyklopedia Medyczna. Warszawa: Wyd. Perfekt SA; 2011: 427.
2. Finleya. MA, Landlessa PN (red.). Bądź zdrow. To nie takie trudne. Warszawa: Wyd. Znaki Czasu; 2015: 12.
3. Jabłoński L(red.). Podstawy mikrobiologii lekarskiej. Warszawa: Wyd. PZWL; 1986: 177.
4. Bernatowska E, Grzesiowski P (red.). Szczepienia ochronne, obowiązkowe i zalecane od A do Z. Warszawa: Wyd. PZWL; 2013: 91.
5. Cravetto E (red.). Wielka Encyklopedia Medyczna. Warszawa: Wyd. Perfekt SA; 2011: 430.
6. Babbie E. Postawy badań społecznych. Warszawa: Wyd. PWN; 2008: 297.
7. www.cbos.pl
8. www.ptwakc.org.pl